

ABSTRAKT: *Portret Alfonsa d'Avalos* Tycjana (Tiziano Vecelli, ok. 1487–1576) (1533; J. Paul Getty Museum, Los Angeles) nie jest znany w polskiej literaturze, chociaż za granicą proveniencję obrazu hipotetycznie łączy się z kolekcjami królów Polski: Jana III (1629–1696) i Stanisława Augusta (1732–1798). Niniejszy komunikat ma na celu przypomnienie obrazu rodzimym badaczom oraz postawienie wybranych pytań badawczych.

SŁOWA KLUCZOWE: *Portret Alfonsa d'Avalos*, Tycjan, Tiziano Vecelli (ok. 1487–1576), Alfonso d'Avalos del Vasto, markiz Pescary (1502–1546), J. Paul Getty Museum, Los Angeles, Jan III (1629–1696), Stanisław August (1732–1798), król Polski, Stanisław Szczęsny Potocki (ok. 1751/1753–1805), Alfred Antoni Potocki (1886–1958), pałac w Wilanowie, kolekcja tulczyńska, Duveen Brothers

ABSTRACT: *Portrait of Alfonso d'Avalos* (1533; J. Paul Getty Museum, Los Angeles) by Titian (Tiziano Vecelli, c. 1487–1576) is unknown in Polish literature, although abroad the provenance of the painting is conjecturally associated with the collections of the kings of Poland: John III (1629–1696) and Stanislaus Augustus (1732–1798). The present communication aims to remind domestic researchers of this painting and raise selected research questions.

KEYWORDS: *Portrait of Alfonso d'Avalos*, Titian, Tiziano Vecelli (c. 1487–1576), Alfonso d'Avalos del Vasto, Marquis of Pescara (1502–1546), J. Paul Getty Museum, Los Angeles, King John III of Poland (1629–1696), King Stanislaus Augustus of Poland (1732–1798), Stanisław Szczęsny Potocki (c. 1751/1753–1805), Alfred Antoni Potocki (1886–1958), Wilanów Palace, Tulczyn art collection, Duveen Brothers

KOMUNIKAT

PORTRET ALFONSA D'AVALOS TYCJANA Z KOLEKCJI POTOCKICH

Agnieszka Woźniak

*Muzeum Pałacu Króla Jana III
w Wilanowie*

Studia Wilanowskie
t. XXX, 2023, s. 555–569
Rocznik, E-ISSN: 2720-0116

Tiziano Vecelli, *Portret Alfonsa d'Avalos, markiza del Vasto, w zbroi, z paziem*, prawd. styczeń–luty 1533; J. Paul Getty Museum, Los Angeles

W roku 1988 J. Paul Getty Museum w Los Angeles rozpoczęło negocjacje w sprawie nabycia wyjątkowo ważnego dzieła Tiziana Vecellego (ok. 1487–1576), *Portret Alfonsa d'Avalos, markiza del Vasto, w zbroi, z paziem* (powstałego prawdopodobnie w styczniu–lutym 1533, technika olejna, płótno, 110 x 80 cm; nr inw. 2003.484) (il. 1), formalnie przypieczętowane dopiero w 2003 roku¹. Zważywszy na świetny wywód proveniencji, przedstawiony w cyfrowej kolekcji muzeum w Los Angeles², dziwi brak chociażby komentarza na ten temat ze strony polskich historyków sztuki³.

1 B.B. Fredericksen, *The Burdens of Wealth. Paul Getty and His Museum*, Bloomington 2015, s. 402.

2 *Getty Museum Collection*, <https://www.getty.edu/art/collection/object/1096PT> (dostęp: 26 II 2023).

3 W trakcie przygotowywania niniejszego materiału ukazał się artykuł prasowy Marka Kozubala, zawierający uproszczony wyimek z proveniencji obrazu: M. Kozubal, *Ślady wspaniałej zaginionej kolekcji Potockich*, „Rzeczpospolita”, 16 VI 2022, <https://www.rp.pl/historia/art36523861-slady-wspanialej-zaginionej-kolekcji-potockich> (dostęp: 3 III 2023).

Jean Habert wywodzi pochodzenie obrazu z kolekcji królów Polski, Jana III (1629–1696) i/lub Stanisława Augusta (1732–1798), z którymi wiąże je tradycja rodzinna⁴. Nieudokumentowaną źródłowo – jak się wydaje – hipotezę⁵ przywołują zespół J. Paul Getty Museum oraz użytkownicy platformy open-source Jodi Cranston, *Mapping Paintings* (Boston University, Massachusetts, przy wsparciu Kress Foundation), gdzie jako jeden z etapów „wędrowki” obrazu (*Itinerary Points*) wskazano pałac Sobieskich w Wilanowie⁶. Niestety *Portretu Alfonsa d’Avalos* nie udało się w dotychczasowych badaniach powiązać z żadnym z obrazów notowanych w kolekcjach Jana III i Stanisława Augusta.

Hrabia Karl von Wilczek (1888–1949) podaje, że portret Alfonsa d’Avalos del Vasto, markiza Pescary (1502–1546), generała wojsk cesarza Karola V⁷, pochodzący z powstałej jeszcze w XVIII wieku kolekcji Potockich, już wtedy uznawano za dzieło Tycjana⁸. Wspomnianą kolekcją była kolekcja tulczyńska – Stanisław Krzyżanowski (1841–1881) w swojej monografii rezydencji w Tulczynie opisuje Tycjanowski portret „dumnego rycerza ubranego w wykwinną zbroję”, zdobiący pałacową „galeryę”⁹. Czy Stanisław Szczęsny Potocki (ok. 1751/1753–1805)

4 „La première trace certaine du portrait remonte à la collection de la famille polonaise des Potocki, dont il faisait partie, et en dernier lieu à celle du comte Félix Nicolas Potocki, qui était né à Tulczyn en Pologne en 1845 et mourut à Paris en 1921: la collection fut constituée au XVIIIe siècle et la tradition familiale rapporte que le portrait proviendrait des collections des rois de Pologne, Jean Sobieski (1629–1696) et/ou Stanislas Auguste Poniatowski (1732–1798), dernier souverain du pays”, J. Habert, *Le portrait d’Alphonse d’Avalos par Titien*, wstęp P. Rosenberg, Paris 1990, s. 10.

5 Por. A. Kwiatkowska, *Inwentarz Generalny 1696 z opracowaniem*, Warszawa 2012 („Ad Villam Novam. Materiały do dziejów rezydencji”, t. 6); D. Juszcak, *Tycjan i Veronese*, w: *idem, Malarski zbiór króla Stanisława Augusta*, rozprawa doktorska, Instytut Historii Sztuki, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2020, s. 140–150.

6 *Mapping Paintings*, <http://www.mappingpaintings.org/paintings/tgajieli-alfonso-d-avalos-marchese-del-vasto-with-page> (dostęp: 25 II 2023). Projekt *Mapping Paintings* poprzedził podobny projekt *Mapping Titian* (www.mappingtitian.org), dotyczący dzieł Tycjana. Zob. J. Cranston, *Mapping Paintings, or How to Breathe Life Into Provenance*, w: *The Routledge Companion to Digital Humanities and Art History*, red. K. Brown, New York 2020, s. 109–119.

7 P. Humfrey, *Titian. The Complete Paintings*, red. T.-H. Borchert, Ch. Brown, M. Lucco, wstęp M. Lucco, New York 2007 („The Classical Art”), kat. 97, s. 146–147. Na temat okoliczności powstania portretu zob. ponadto J. Saviello, nota kat. 65, w: *Titian and the Renaissance in Venice*, kat. wyst., wstęp P. Demandt, red. B. Eclercy, H. Aurenhammer, Munich 2019, s. 180.

8 K. Wilczek, *Ein Bildnis des Alfonso Davalos von Tizian*, „Zeitschrift für bildende Kunst”, t. 63, 1929/1930, s. 240.

9 „Opodal od owęj kopii utworu arcymistrza szkoły rzymskiej spogląda na cię ze złocistych ram oblicze jakiegoś dumnego rycerza ubranego w wykwinną zbroję. Opisywać go nie myślę wcale; dość będzie na tém, że powiem, iż on jest pędzla Ticiania, który wsławiwszy się nie tylko przez swe kompozycje, lecz także również ogromną liczbą wykonanych przez się z całym włoskim arcyzmem portretów, uzmysłowił w tu będącym wizerunku dumę i pychę starego rycerza”, S. Krzyżanowski, *Tulczyn. (Monografia)*, Kraków 1862, s. 15.

mógł, jak domniemywa J. Paul Getty Museum, otrzymać obraz w darze od ostatniego suwerena Polski? Być może, chociaż prawdopodobnie nie odnaleziono dotąd dokumentów potwierdzających taki (bezsprzecznie królewski) dar.

Susanna Biadene sądzi, że obraz mógł wywieźć z posiadłości rodziny w Tulczynie do Francji Mieczysław Potocki (1799–1878), syn Stanisława Szczęsnego, który osiadł na stałe w stolicy¹⁰. Wiadomo, że przed sprzedażą dziedzicznego Tulczyna Stroganowom istotnie zarządził on przewiezienie do Paryża najcenniejszych obiektów ze zbiorów tulczyńskich¹¹.

Syn Mieczysława, Mikołaj Szczęsny (1845–1921), przechowywał swoje zbiory, wśród nich *Portret Alfonsa d'Avalos*, w Hôtel Potocki przy 27 avenue de Friedland¹². Spadkobierca Mikołaja, IV ordynat na Łańcucie Alfred Antoni Potocki (1886–1958), nie przekazał obrazu Musée du Louvre (jak kilka innych dzieł, przekazanych w 1922 roku na mocy testamentu Mikołaja Potockiego z 25 sierpnia 1920 roku¹³). W roku 1923 przeniósł Hôtel Potocki do Paryskiej Izby Przemysłowo-Handlowej, a w 1925 – sprzedał *Portret Alfonsa d'Avalos* Martine-Marie-Pol de Béhague, hrabinie de Béarn (1870–1939), właścicielce kolekcji (z dziełami m.in. Fragonarda i Goyi) przy 123 rue Saint-Dominique¹⁴. Po śmierci hrabiny de Béarn obraz odziedziczył markiz Hubert de Ganay (1888–1974), również zamieszkały w Paryżu. Pochodzenie *Portretu Alfonsa d'Avalos* określano wówczas jako: z kolekcji króla Polski Stanisława (według tradycji)¹⁵. Po 1974 roku obraz był dziedziczony w rodzinie (Charles de Ganay i jego czterej bracia: Jean-Louis, André, Michel, Paul), po czym został sprzedany AXA Oeuvres d'Art (Paryż, 1990)¹⁶. Kolejnym właścicielem dzieła (od 2003) stało się J. Paul Getty Museum w Los Angeles.

10 Titian, *Prince of Painters. Supplement to the Catalogue*, red. S. Biadene, Washington (DC) – Venice 1990, s. 2.

11 R. Aftanazy, *Tulczyn*, w: *idem, Materiały do dziejów rezydencji*, red. A.J. Baranowski, cz. 2: *Ziemie ruskie Korony*, t. 10A: *Dawne województwo braclawskie*, Warszawa 1991, s. 391.

12 Titian, *Prince of Painters...*, s. 2. Na temat historii paryskiego Hôtel Potocki zob. M. Gailard, *Les splendeurs de l'ancien Hôtel Potocki*, „L'Oeil”, lipiec–sierpień 1989, s. 54–59.

13 T.F. de Rosset, *Polskie kolekcje i zbiory artystyczne we Francji w latach 1795–1919. Między „skarbnicą narodową” a galerią sztuki*, Toruń 2005, s. 70, 142–143. Część odziedziczonych wówczas obiektów Alfred Potocki sprowadził do pałacu łańcuckiego, o czym pisze Aldona Cholewianka-Kruszyńska w: *Łańcut. Dzieje rezydencji Potockich*, Olszanica 2009, s. 128.

14 Titian, *Prince of Painters...*, s. 2; E. Fowles, *Memories of Duveen Brothers*, wstęp E. Waterhouse, London 1976, s. 46.

15 H.E. Wethey, *The Paintings of Titian. Complete Edition. II. The Portraits*, London 1971, kat. 9, s. 78–79.

16 J. Habert, *Le portrait...*, s. 10; *Getty Museum Collection...*

Dokumenty archiwalne z cyfrowych zasobów Getty Research Institute wprowadzają nowy wątek do historii obrazu po jego sprzedaży w 1925 roku, któremu warto się przyjrzeć w kontekście historii globalnego rynku sztuki. Fragment korespondencji ze stycznia 1928 roku zachowanej w aktach wpływowej firmy Duveen Brothers dowodzi, że kilka lat po ujrzeniu *Mężczyzny w zbroi* Tycjana u hrabiny Potockiej, ich marszandzi nadal starali się uzyskać od nowej właścicielki, hrabiny de Béarn, cenę za ten niepospolity obiekt¹⁷. Duveen Brothers skutecznie agitowała wśród europejskich arystokratów na rzecz majątniejszych ówczesnie kolekcjonerów amerykańskich, doprowadzając do licznych transferów zbytkownych dóbr kultury z Europy do Stanów Zjednoczonych od końca XIX wieku do pierwszych dekad XX stulecia¹⁸. Nie będzie przesadą stwierdzenie, że lukratywne transakcje firmy przyczyniły się do nasilenia rozproszeń europejskich kolekcji historycznych. Efekty działalności Duveen Brothers w Polsce w okresie największej prosperity firmy (lata 1880–1908: dyrektorstwo Joela i Henry’ego Duveenów; 1908–1940: Josepha Duvena, „najbardziej wziętego handlarza sztuką wszechczasów”¹⁹) czekają na rzetelne rozpoznanie i ocenę.

Podsumowanie

Jeśli *Portret Alfonsa d’Avalos* rzeczywiście nie pochodzi z królewskich kolekcji Sobieskich i/lub Poniatowskich, to jaką drogą Stanisław Szczepny Potocki wszedł w posiadanie obrazu? A jeśli wierzyć tradycji, to gdzie są źródła wspierające jej przekaz?

D’Avalos i Tycjan prawdopodobnie spotkali się w 1530 roku w Bolonii podczas koronacji Karola V²⁰. Zimą 1533 roku wenecki mistrz namalował portret swojego rodaka, doświadczonego wojskowego, w pełnej zbroi, z drobnym paziem u prawego boku, podającym mu hełm, trzymany w wyciągniętych ramionach. Następnie ten pyszny wizerunek miał przejść na własność syna markiza, Francesca Ferdinanda (1531–1571), a po nim z kolei na jego syna, Alfonsa Felice’a (1564–1593). Później nastaje luka w zapisie ciągu właścicieli, wypełniona dopiero, *notabene*

17 Getty Research Institute, Duveen Brothers records, 1876–1981 (bulk 1909–1964), Series II. Correspondence and papers, Series II.A. Files regarding works of art: Potocki Castle, Lanczut, Poland, 1925–1931, nr akc. 960015 (bx.273.f.24), <http://hdl.handle.net/10020/960015b273f024> (dostęp: 28 II 2023).

18 Ch. Vignon, *Duveen Brothers and the Market for Decorative Arts, 1880–1940*, New York 2019, s. 13–14. Na temat kulis strategii Duveen Brothers do schyłku lat trzydziestych XX wieku zob. także E. Fowles, *Memories...*

19 F. Gennari Santori, *The Melancholy of Masterpieces. Old Master Paintings in America 1900–1914*, Milan 2003, s. 16.

20 *Titian, Tintoretto, Veronese: Rivals in Renaissance Venice*, red. F. Ilchman, współprac. L. Borean, P. Fortini Brown, V. Delieuvin, R. Echols, J. Garton, R. MacBeth, J. Marciari, D. Rosand, J. Unglaub, R. Wald, wstęp kuratorski F. Ilchman, publikacja towarzysząca wystawie, Boston 2009, s. 210.

hipotetycznie, imionami Jana III i Stanisława Augusta²¹. Co nam mówi archiwalna cisza? – zastanawia się Cranston²². Pytanie tylko, czy mamy do czynienia z ciszą, czy z niedostępnością archiwaliów, m.in. archiwów Mieczysława i Mikołaja Potockich, intensywnie swego czasu poszukiwanych przez Jerzego Łojka²³.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Getty Research Institute, Los Angeles:

Duveen Brothers records, 1876–1981 (bulk 1909–1964), Series II. Correspondence and papers, Series II.A. Files regarding works of art: Potocki Castle, Lanczut, Poland, 1925–1931, nr akc. 960015 (bx.273,f.24), <http://hdl.handle.net/10020/960015b273f024> (dostęp: 28 II 2023).

Literatura

Katalogi

Humfrey P., *Titian. The Complete Paintings*, ed. T.-H. Borchert, Ch. Brown, M. Lucco, wstęp M. Lucco, New York 2007 (Series: „The Classical Art”).

Titian and the Renaissance in Venice, kat. wyst., red. B. Eclercy, H. Aurenhammer, wstęp Ph. Demandt, Munich 2019, s. 180–181.

Titian, Prince of Painters. Supplement to the Catalogue, red. S. Biadene, Venice 1990.

Titian, Tintoretto, Veronese: Rivals in Renaissance Venice, red. F. Ilchman, współprac. L. Borean, P. Fortini Brown, V. Delieuvin, R. Echols, J. Garton, R. MacBeth, J. Marciari, D. Rosand, J. Unglaub, R. Wald, wstęp kuratorski F. Ilchman, publikacja towarzysząca wystawie, Boston 2009.

Wethey H.E., *The Paintings of Titian. Complete Edition. II. The Portraits*, London 1971.

Teksty prasowe

Gaillard M., *Les splendeurs de l'ancien Hôtel Potocki*, „L'Oeil”, lipiec–sierpień 1989, s. 54–59.

Kozubal M., *Ślady wspaniałej zaginionej kolekcji Potockich*, „Rzeczpospolita”, 16 VI 2022, <https://www.rp.pl/historia/art36523861-slady-wspanialej-zaginionej-kolekcji-potockich> (dostęp: 3 III 2023).

Wilczek K., *Ein Bildnis des Alfonso Davalos von Tizian*, „Zeitschrift für bildende Kunst”, t. 63, 1929/1930, s. 240–247.

Tekst wspomnieniowy

Fowles E., *Memories of Duveen Brothers*, wstęp E. Waterhouse, London 1976.

21 *Getty Museum Collection...*

22 J. Cranston, *Mapping Paintings...*, s. 110.

23 Por. J. Łojek, *Potomkowie Szczęsnego. Dzieje fortuny Potockich z Tulczyzna 1799–1921*, Lublin 1983², s. 243, 280–298.

Opracowania

- Aftanazy R., *Tulczyn*, w: *idem, Materiały do dziejów rezydencji*, red. A.J. Baranowski, cz. 2: *Ziemie ruskie Korony*, t. 10A: *Dawne województwo bracławskie*, Warszawa 1991, s. 367–400.
- Cholewińska-Kruszyńska A., *Łańcut. Dzieje rezydencji Potockich*, Olszanica 2009.
- Cranston J., *Mapping Paintings, or How to Breathe Life Into Provenance*, w: *The Routledge Companion to Digital Humanities and Art History*, red. K. Brown, New York 2020, s. 109–119.
- Fredericksen B.B., *The Burdens of Wealth. Paul Getty and His Museum*, Bloomington 2015.
- Gennari Santori F., *The Melancholy of Masterpieces. Old Master Paintings in America 1900–1914*, Milan 2003.
- Habert J., *Le portrait d'Alphonse d'Avalos par Titien*, wstęp P. Rosenberg, Paris 1990.
- Juszczak D., *Tycjan i Veronese*, w: *eadem, Malarski zbiór króla Stanisława Augusta*, rozprawa doktorska Instytut Historii Sztuki, Wydział Historyczny, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2020, s. 140–150.
- Krzyżanowski S., *Tulczyn. (Monografia)*, Kraków 1862.
- Kwiatkowska A., *Inwentarz Generalny 1696 z opracowaniem*, Warszawa 2012 („Ad Villam Novam. Materiały do dziejów rezydencji”, t. 6).
- Łojek J., *Potomkowie Szczęsnego. Dzieje fortuny Potockich z Tulczyna 1799–1921*, wyd. 2, Lublin 1983.
- Rosset T.F. de, *Polskie kolekcje i zbiory artystyczne we Francji w latach 1795–1919. Między „skarbnicą narodową” a galerią sztuki*, Toruń 2005.
- Vignon Ch., *Duveen Brothers and the Market for Decorative Arts, 1880–1940*, New York 2019.

Bazy danych online

- Getty Museum Collection*, <https://www.getty.edu/art/collection/object/1096PT> (dostęp: 24 II 2023).
- Mapping Paintings*, <http://www.mappingpaintings.org/paintings/tgajieli-alfonso-d-avalos-marchese-del-vasto-with-page> (dostęp: 24 II 2023).

SPIS ILUSTRACJI

- s. 556 Tiziano Vecelli, *Portret Alfonsa d'Avalos, markiza del Vasto*, w *zbroi, z pazurem*, prawdopodobnie styczeń-luty 1533, technika olejna, płótno, 110 × 80 cm; J. Paul Getty Museum, Los Angeles, fot. J. Paul Getty Museum, Los Angeles

AGNIESZKA WOŹNIAK

Dr, adiunkt muzealny w Dziale Sztuki Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Absolwentka historii sztuki na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie po obronie pracy magisterskiej *Kolekcja gołuchowska Izabelli z Czartoryskich Działyńskiej (1830–1899) i historia jej rozproszenia po 1939 roku* (2014). Autorka publikacji na temat historii Zbiorów Ordynacji Księżąt Czartoryskich w Gołuchowie oraz kolekcji dzieł sztuki księcia Konstantego Adama Aleksandra Czartoryskiego (1773–1860).

Opracowanie zostało wykonane w ramach prac statutowych muzeum.

Kontakt: awozniak@muzeum-wilanow.pl